

УДК 371.68:004.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214693>

Наталія ЛЮБЧАК,

orcid.org/0000-0003-1524-0747

*здобувач кафедри педагогіки, адміністрування і соціальної роботи
Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України
(Вінниця, Україна) *natus08@i.ua**

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДАНІ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У світі, що йде по шляху глобалізації, здатність швидко пристосовуватися до умов міжнародної конкуренції стає найважливішим фактором успішного і стійкого розвитку країни. Затребуваними соціумом нині стають успішні, конкурентоспроможні спеціалісти, котрі адаптовані до нових соціальних умов, освоїли різні види діяльності та демонструють свої здібності у будь-яких життєвих ситуаціях. Для сучасного фахівця першорядними стають прагнення і здатність до самостійного пошуку інформації, освоєння фундаментальних знань, що становлять теоретичну основу його діяльності, навички та вміння створення, а також втілення в життя нових стратегій поведінки та професійної діяльності.

Одним із головних у структурі підготовки майбутнього фахівця стає дослідний компонент. Уміння швидко і якісно вирішувати складні завдання, вміння бачити та вирішувати проблему, пропонуючи творчі варіанти, – ці та інші завдання може вирішити людина, яка володіє дослідницькою компетенцією.

Дослідницька компетентність дає змогу здобувачу вищої освіти навчатися, дозволяє стати йому більш гнучким, конкурентоспроможним, допомагає бути більш успішним у подальшому житті, що і визначає значимість її формування.

У статті проаналізовано основні підходи до визначення сутності та змісту дослідницької компетентності. Зазначено шляхи, методи, технології формування дослідницької компетентності у здобувачів закладу вищої освіти. За результатом емпіричного дослідження авторка робить висновок, що однією з головних умов формування дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів української мови та літератури є створення єдності їхньої теоретичної та практичної готовності до організації дослідницької роботи з дітьми, яка реалізується під час аудиторних занять і самостійної роботи з використанням інноваційних методів, і передбачає не тільки володіння логікою дослідження і знання матеріалу, але і доброзичливий підхід у процесі взаємодії з учнями.

Ключові слова: компетентність, дослідницька компетентність, дослідницька діяльність, проєктна діяльність, пізнавально-дослідницька діяльність, здобувач вищої освіти.

Natalia LYUBCHAK,

orcid.org/0000-0003-1524-0747

*Applicant for the Department of Pedagogy, Administration and Social Work
State Institution of Higher Education “University of Education Management” of the National Academy of
Pedagogical Sciences of Ukraine
(Vinnytsia, Ukraine) *natus08@i.ua**

PECULIARITIES OF FORMATION OF THE RESEARCH COMPETENCE OF THE APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION – FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN THE PROCESS OF PROJECT ACTIVITY: DATA OF EMPIRICAL RESEARCH

In a globalized world, the ability to quickly adapt to the conditions of international competition is becoming the most important factor in the successful and sustainable development of a country. In our time, successful, competitive specialists adapted to new social conditions, who have mastered various types of activities and demonstrate their abilities in any life situations, are becoming in demand in society. For a modern specialist, the aspiration and ability to independently search for information, the development of fundamental knowledge that constitute the theoretical basis of his activity, skills and abilities of creation, as well as the implementation of new strategies of behavior and professional activity, become paramount.

One of the main components in the structure of training a future specialist is the research component. The ability to quickly and efficiently solve complex problems, to be able to see and solve a problem, offering creative options – these and other problems can be solved by a person with research competence.

Research competence allows an applicant for higher education to study, allows him to become more flexible, competitive, helps to be more successful in later life, which determines the importance of its formation.

The article analyzes the main approaches to defining the essence and content of research competence. The ways, methods, technologies for the formation of research competence of students of higher education institutions are indicated. Based on the results of empirical research, the author concludes that one of the main conditions for the formation of research competence, students – future teachers of the Ukrainian language and literature, is the creation of a unity of theoretical and practical readiness of students to organize research work with children, which is implemented during classroom studies and independent work using innovative methods. This presupposes not only mastery of the logic of research and knowledge of the research material, but also a benevolent approach in the process of interacting with students.

Key words: *competence, research competence, research activities, project activities, cognitive research activities, student.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства висуває на перший план людину з її інтересами, здібностями, готовністю до вирішення складних творчих завдань. Освіта не може залишатися осторонь цієї проблеми. Її рішення полягає в тому, щоб знаходити індивідуальний підхід до особистості, розвивати її здібності й таланти, допомогти знайти їй застосування свого особистісного емоційного потенціалу, внутрішніх, неусвідомлених, ірраціональних потреб. В іншому разі цей нереалізований потенціал може стати руйнівним для самої особистості та навіть соціально небезпечним.

Сформовані сьогодні напрями у світогляді суспільства, багатоваріативність людського прогресу, діалог і співпраця як єдиний засіб збереження і розвитку цивілізації – всі ці кардинально нові моменти сучасної реальності визначають пріоритет освіти перед іншими сферами науки та культури. Майбутнє багато в чому визначається створеною системою освіти. Саме в системі освіти закладається і визначається майбутня життєдіяльність як окремої людини, так і всього суспільства загалом. Саме підйом загальної освіченості, моральності, духовності людей зумовлював в усі часи вихід суспільства із кризового стану.

Аналіз досліджень. Питання формування дослідницької компетентності вивчали українські та зарубіжні науковці, зокрема Н. Бібік, Л. Бурчак, Л. Ващенко, І. Драч, І. Зязюн, О. Семенов, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Овчарук, О. Пехота, О. Пометун, Л. Пироженко, А. Коберник, І. Коновальчук, Т. Подобедова, Г. Селевко, А. Хуторської, А. Ушаков, Б. Хасан, В. Шадриков, І. Зимня, А. Маркова, В. Кальней та ін.

Мета статті – емпірично дослідити особливості формування дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів української мови та літератури.

Виклад основного матеріалу. Нові цілі освітньої сфери вимагають підготовки не просто учителів-предметників, а насамперед професіоналів,

здатних бачити та вивчати можливості й особливості розвитку школярів, формувати в учнів прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, пошуку нового – створення себе як людини XXI ст., здатної перетворювати світ.

Вирішувати завдання, поставлені суспільством перед школою, зможе тільки такий учитель, котрий є носієм загальнолюдських цінностей, накопичених світовою культурою, знає національні та історичні традиції народу, особливості середовища, в якому виховуються його учні; здатний відображати цілісно навколишню дійсність, виокремлювати в ній педагогічні факти і процеси, визначати причини їх появи та прогнозувати результати; бачити свою роль у формуванні особистості школяра, включатися в її розвиток; підготовлений до наукової роботи стратегії освіти в конкретних умовах, до вибору і реалізації певної педагогічної концепції та системи; у процесі професійної діяльності прагне до власного безперервного саморозвитку та самовдосконалення, володіє особистісною інтелектуальною рефлексією.

Необхідність перетворення традиційної виконавської діяльності учителя на проблемно-пошукову, яка має відповідати запитам суспільства і створювати умови для самотворення і самореалізації, переконує нас у тому, що праця учителя-філолога повинна бути максимально наближеною до праці дослідника.

Розглянемо поняття «дослідницька компетентність». Дослідницька компетентність проявляється в готовності особистості зайняти активну дослідницьку позицію щодо своєї діяльності. На думку багатьох педагогів (В. Болотова, І. Зимньої, А. Ушакова, А. Хуторського та ін.), вона належить до ключових компетентностей. Формування дослідницької компетентності у сфері майбутньої професійної діяльності є однією з найважливіших цілей усіх сучасних програм вищої професійної освіти (В. Байденко, А. Вербицький, І. Зимня, В. Шадриков та ін.).

У класифікації ключових компетентностей І. Зимньої дослідницька розглядається як «компетенція, що стосується діяльності людини» (Зимня, 2004: 29).

У класифікації А. В. Баранникова дослідницькій компетентності відводиться самостійна роль разом із навчальною, соціально-особовою, комунікативною, особово-адаптивною і компетентністю в галузі організаторської діяльності та співпраці (Баранников, 2002).

Дослідницька компетентність у класифікації А. Хуторського розглядається як складова частина пізнавальної компетентності, що включає «елементи методологічної, надпредметної, логічної діяльності». Вона також є компонентом компетентності особистого самовдосконалення, спрямованого на засвоєння способів інтелектуального і духовного саморозвитку (Хуторський, 2003: 57).

М. Головань визначає дослідницьку компетентність як «цілісну інтегративну якість особистості, що поєднує знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісне ставлення й особистісні якості та виявляється в готовності та здатності здійснювати дослідницьку діяльність із метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі й оцінці результатів дослідницької діяльності» (Головань, 2012: 61).

К. Степанюк розглядає дослідницьку компетентність як «інтегральну характеристику особистості, що містить сукупність вимог до самостійної пізнавальної діяльності, оволодіння способами діяльності у нестандартних ситуаціях і визначає готовність майбутніх учителів до їх використання у професійній діяльності» (Степанюк, 2012: 273).

На думку С. Кравченко, дослідницька компетентність – «інтеграційна якість особистості, яка виявляється в усвідомленій готовності фахівця здійснювати активну дослідницьку діяльність, володіючи сукупністю знань із методології та методів наукового дослідження; вмінь визначати суть, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, формулювати робочу гіпотезу, планувати та проводити дослідження, аналізувати отримані результати, формулювати висновки; досвіду підготовки публікацій, презентацій, виступів і захисту дослідницьких робіт; здатністю переходити від процесуальної діяльності до творчої, прагнення до саморозвитку і вдосконалення у професійній діяльності» (Кравченко, 2018: 267).

Аналіз наведених характеристик дослідницької компетентності показує, що є декілька підходів до дослідження поняття «дослідницька компетентність» залежно від того, що покладено в основу визначення. Прибічники першого підходу виходять із поняття «компетентність» і розглядають дослідницьку компетентність як одну із ключових. Представники другого підходу вкладають в основу визначення поняття «діяльність» і розглядають дослідницьку компетентність як готовність особистості до здійснення дослідницької діяльності. Третя група дослідників як базове поняття бере «дослідження» і, відповідно, визначає дослідницьку компетентність як готовність особистості до підготовки та проведення дослідження (педагогічного, психологічного тощо).

На нашу думку, дослідницька компетентність – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення й особистісні якості та виявляється в готовності та здатності здійснювати дослідницьку діяльність із метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі й оцінці результатів дослідницької діяльності. Дослідницька компетентність є способом поведінки, способом життя майбутнього фахівця, в якому інтегруються його пізнавальні та творчо-перетворювальні здібності. У самій природі дослідницької компетентності закладений потенціал професійного саморозвитку, професійної кар'єри, причому дослідницька компетентність фахівця виявляється у самовпевненості, самореалізації тощо. (Любчак, 2013: 39).

Для організації проектно-дослідницької діяльності з учнями вчителю необхідно бути готовим керувати проектно-дослідницькою діяльністю дітей. Для цього у нього має бути не тільки знання основ організації навчально-дослідницької та проектно-дослідницької діяльності, а й уміння її організувати, отримане в ході первинного досвіду при проведенні освітньої діяльності.

Ми попросили здобувачів вищої освіти 1–4 курсів (116 осіб), майбутніх учителів української мови та літератури, відповісти на питання «Якими знаннями, вміннями, навичками й особистісними якостями, на Ваш погляд, повинен володіти педагог, котрий проводить дослідницьку роботу з дітьми?». В анкету можна було вписувати кілька якостей одночасно. Узагальнені дані були такими:

Знання, уміння, навички й особистісні якості учителя, який проводить дослідницьку роботу з учнями

Таким чином, основою для організації проєктної та дослідницької діяльності з дітьми, на думку майбутніх педагогів, повинні бути не тільки володіння логікою дослідження і знання матеріалу, але і доброзичливий підхід у процесі взаємодії з учнями.

Оволодіння основними дослідницькими компетенціями означає наявність у педагога дослідницької компетентності загалом, яка формується у студента – майбутнього вчителя на аудиторних і позааудиторних заняттях і в різних видах діяльності. Основні шляхи, методи та технології формування дослідницької компетентності здобувачів закладів вищої освіти:

- лекції, семінарські та практичні заняття;
- дискусії, ділові ігри, бесіди, тренінги;
- виконання письмових робіт (реферати, доповіді та повідомлення, аналітичні та рефлексивні есе);
- рішення професійних задач;
- робота над різними видами проєктів на аудиторних заняттях, презентація результатів;
- навчально-дослідницькі та науково-дослідницькі завдання;
- система завдань, які виконуються на педагогічних практиках;
- участь у реалізації різноманітних проєктів у позааудиторній діяльності;

- виконання курсових і випускних кваліфікаційних (дипломних) робіт;
- участь у проєктній діяльності закладу вищої освіти.

Для з'ясування готовності займатися науковою роботою ми також провели анкетування серед здобувачів вищої освіти 1–4 курсів (116 осіб), майбутніх учителів української мови та літератури, де були такі питання:

1. Чи займалися ви у школі дослідницькою роботою? Чи були результати? Які?
2. Хотіли б ви займатися (або вже займаєтесь) в університеті науково-дослідницькою роботою в наукових гуртках?
3. Дайте визначення поняттю «дослідницька діяльність».
4. Дайте визначення поняттю «проєктна діяльність».
5. У чому головна відмінність дослідницької та проєктної діяльності?
6. Як Ви вважаєте, яка тематика дослідницьких і проєктних робіт зараз найбільш актуальна і цікава?
7. Завершіть, будь ласка, фразу: «Дослідницька та проєктна робота зі студентами буде успішною, якщо...».
8. Хотілося б Вам продовжувати проєктну і дослідницьку роботу після закінчення університету (або вступити до аспірантури)?

9. На скільки балів від 1 до 5 ви б оцінили свою готовність до проведення особистої дослідницької роботи?

10. На скільки балів від 1 до 5 ви б оцінили свою готовність до проведення дослідницької роботи з дітьми?

На перше питання анкети впевнено відповіли лише 14% опитаних здобувачів вищої освіти, причому публікації до вступу в університет були тільки у 7%.

Наукою хотіли б займатися (або вже ведуть дослідницьку діяльність у наукових гуртках) тільки 30% здобувачів вищої освіти, «ні» відповіло 20%, а 50% не визначилися з відповіддю.

Допустиме визначення поняттям «дослідницька» і «проектна діяльність» змогли дати тільки 30% опитаних (точно не дав ніхто), причому менш точні визначення стосувалися проектної діяльності, а головну відмінність цих діяльностей вказали лише 2%.

Актуальними напрямками дослідження студенти вважають: екологічне, духовно-моральне, проблеми дозвілля, соціалізації та всебічного розвитку особистості та ін. Приблизно 2% відповіли «не знаю».

Практично всі студенти вважають, що дослідницька і проектна робота зі студентами буде успішною, якщо студенти будуть зацікавлені роботою (98%). Однак приблизно 2% здобувачів вищої освіти вважають, що дослідження повинні бути більш простими.

Продовжувати проектну і дослідницьку роботу після закінчення університету (або вступити до аспірантури) планують приблизно 50% здобувачів вищої освіти, 40% дали негативну відповідь, а 10% відповіли «не знаю».

Готовність продовжувати особисту дослідницьку роботу студенти оцінили приблизно у 3 бали. Готовність продовжувати дослідницьку роботу з учнями студенти також оцінили приблизно у 3 бали.

Таким чином, варто зазначити, що:

- дуже мало здобувачів вищої освіти проводили дослідницьку роботу у школі, тільки третина займається нею у виші на базі наукових гуртків;
- студенти на недостатньому рівні визначають дослідницькі поняття;
- більшість здобувачів вищої освіти бачать нагальні проблеми сучасності;
- більшість із них вважають основою у дослідницькій роботі зацікавленість нею;
- приблизно половина здобувачів вищої освіти хотіли б надалі займатися дослідницькою роботою.

Дані опитування показують необхідність формування не просто окремих дослідницьких умінь майбутнього учителя, а і його дослідницької компетентності як цілісної системи, що дозволяє поєднувати фундаментальність професійних знань з інноваційним мисленням і практико-орієнтованим науковим підходом до вирішення конкретних освітніх проблем.

Виконання випускної кваліфікаційної роботи у педагогічних закладах освіти спрямоване на вдосконалення професійної підготовки здобувачів вищої освіти та пов'язане з поглибленим вивченням теорії, поповненням системи раніше набутих знань, підвищенням ерудиції, формуванням і розвитком навичок самостійної діяльності. Здатність до самостійного пізнання розвивається в дослідницькій пізнавальній діяльності. Заняття науковою роботою виробляє у здобувачів вищої освіти системне мислення, вміння аналізувати педагогічні та соціальні явища сучасної системи освіти, глибоко вивчати історію педагогічних ідей, мати самостійне судження про кожен з них. Студент опановує технологію проведення експериментальної роботи: умінням працювати з першоджерелами, навичками діагностики й обробки отриманого практичного матеріалу, коректного використання даних. Наявність дослідних знань і умінь є однією із яскравих характеристик рівня професійної культури студента, яка є головним системотворчим фактором педагога.

Дослідницька діяльність здобувачів вищої освіти дозволяє реалізовувати не тільки пізнавальні та творчі завдання, а й дає можливість їх особистісного розвитку, їх самореалізації, розвиває комунікативну культуру, що є інструментальним компонентом педагогічної діяльності. Особливість професійної культури педагога – поєднання компетентності та професіоналізму в галузі педагогіки із власною особистісною культурою, що дає готовність не тільки до передачі знань, а й до створення гуманного розвиваючого середовища в освітньому процесі.

Виконання курсових і випускних кваліфікаційних робіт неможливе без проведення якихось, нехай найпростіших, досліджень. Набуття навичок пізнавально-дослідницької діяльності здійснюється при вивченні різних навчальних предметів, зокрема таких як «Педагогіка», «Психологія», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія України», «Іноземна мова» та ін. Це і написання перших доповідей, рефератів, підготовка публічних виступів на студентській науково-практичній конференції, проведення міні-досліджень, наприклад, на такі теми, як «Рішення

питань самовиховання і саморозвитку»; «Дослідження проблеми колективного та індивідуального в історії педагогічної науки»; «Педагогічні умови формування толерантності» тощо.

Причому працювати зі студентом потрібно як із молодшим колегою. Тоді студент із посудини, яку слід наповнити інформацією, перетворюється на джерело останньої. Він стежить за новинками літератури, намагається бути в курсі змін, що відбуваються в обраній ним науці, а головне – процес осмислення науки не припиняється і при підготовці до практичних занять та іспитів, і за межами університету. Навіть під час відпочинку у глибині свідомості не припиняється процес самовдосконалення.

Водночас аналіз практики формування дослідницьких умінь здобувачів педагогічного вищого закладу освіти свідчить про значні труднощі, з якими вони зустрічаються у процесі дослідницької діяльності. Недостатній рівень науково-теоретичних знань, методологічної та методичної підготовки значно ускладнює роботу студента

над дослідницькими завданнями вже на стадії їх постановки.

При виконанні випускних кваліфікаційних робіт для отримання найкращого результату досліджень студенти мають потребу в усних консультаціях керівників, методичних рекомендаціях, які містять конкретні розробки (плану-змісту, списків літератури, методик обстеження дітей тощо).

Висновки. Таким чином, однією з головних умов формування дослідницької компетентності, що є частиною професійної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів української мови та літератури, є створення єдності теоретичної та практичної готовності здобувачів вищої освіти до організації дослідницької роботи з дітьми, яка реалізується під час аудиторних занять і самостійної роботи здобувачів вищої освіти з використанням інноваційних методів, і передбачає не тільки володіння логікою дослідження і знання матеріалу, але і доброзичливий підхід у процесі взаємодії з учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранников А. В. Содержание общего образования: компетентностный подход. Москва : ГУ ВШЭ, 2002. 51 с.
2. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі*. 2012. Вип. VII. С. 55–62.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 40 с.
4. Любчак Н. М. Теоретичні аспекти визначення сутності дослідницької компетентності майбутнього вчителя. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39 (4). С. 33–40.
5. Кравченко С. О. Узагальнення сутності дефініції «дослідницька компетентність». *Молодий вчений. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. № 2 (54). С. 265–268.
6. Степанюк К. Дослідницька компетентність як складова дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. *Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. 2012. Вип. 9. С. 272–275.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 55–61.

REFERENCES

1. Barannikov A. V. Soderzhanie obshhego obrazovaniya: kompetentnosnyj podhod [The content of general education: a competent approach]. Moskva: GU VShE, 2002. 51 s. [in Russian]
2. Holovan M. S., Yatsenko V. V. Sutnist ta zmist poniattia “doslidnytska kompetentnist” [The essence and content of the concept of “research competence”]. *Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplyn u vyshchii shkoli*. 2012. Vyp. VII. P. 55–62. [in Ukrainian]
3. Zimnyaya I. A. Klyucheve kompetentnosti kak rezultativno-celevaya osnova kompetentnosnogo podhoda v obrazovanii [Key competencies as an effective one – the target basis of a competence-based approach in education]. Moskva: Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004. 40 s. [in Russian]
4. Liubchak N. M. Teoretychni aspekty vyznachennia sutnosti doslidnytskoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [Theoretical aspects of determining the essence of research competence of the future teacher]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykholohiia*. 2013. Vyp. 39 (4). S. 33–40. [in Ukrainian]
5. Kravchenko S. O. Uzahalnennia sutnosti definitsii “doslidnytska kompetentnist” [Generalization of the essence of the definition of “research competence”]. *Molodyi vchenyi. Seriiia “Pedahohichni nauky”*. 2018. № 2 (54). S. 265–268. [in Ukrainian]
6. Stepaniuk K. Doslidnytska kompetentnist yak skladova doslidnytskykh umin maibutnykh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Research competence as a component of research skills of future primary school teachers]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka*. 2012. Vyp. 9. S. 272–275. [in Ukrainian]
7. Hutorskoj A. V. Klyucheve kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoj paradigmy obrazovaniya [Key competencies as a component of a student-centered education paradigm]. *Narodnoe obrazovanie*. 2003. № 2. S. 55–61. [in Russian]